

ŞARKİYATÇI İLYA NİKOLAYEViÇ BEREZİN VE TÜRKİYAT ÇALIŞMALARI*

ORIENTALIST İLYA NİKOLAYEVICH BEREZIN AND HIS TURKIC STUDIES

Arif AKBAŞ**

Öz

Bu makalede, Rus şarkiyatçı İlya Nikolayeviç Berezin'in (1818-1896) Türkoloji alanındaki çalışmaları tartışılacaktır. Rus şarkiyatçı (Türkolog, İranolog, Moğolist), St. Petersburg Üniversitesi Türk-Tatar Edebiyatı Bölümü onursal Profesörü İ. N. Berezin, Perm vilâyetinin Yugovskiy (Devlet Fabrikaları: Kalhoz) köyünde doğmuştur. Evde babasının verdiği ilk eğitimden sonra eğitimini Yekaterinburg'daki bölge okulunda almıştır. Buradayken zekâsı keşfedilen Berezin, G. S. Surovtsev tarafından devlet desteği için Perm Gimnazyumu'na yönlendirilmiştir. Gimnazyum'daki eğitimin ardından Berezin 1834 yılında Kazan Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü'ne girmiştir. Üniversitede Profesörler Fyodor İvanoviç Erdman ve Aleksandr Kasimoviç Kazem-Bek'in rehberliğinde Arapça ve Farsça okumuştur. St. Petersburg Üniversitesi Tarih ve Filoloji Fakültesi Doğu Bölümü'nü adaylık derecesi ile bitirmiştir. Bir ara Perslerin ve Tatarların hayatını tanımak için Astrahan'a gitmiştir. Kazan'a döndükten sonra *Aydınlanmanın Gelişmesine Katkıda Bulunan ve Onun Müslüman Güçler İçindeki Gidişatını Durduran Şey Nedir?* (Çto sposobstvuet razvitiyu prosveşçeniya i çto ostanavlivaet hod ego v derjavah muhammedanskih?) başlıklı tezini savunmuş ve yüksek lisans derecesi almıştır. 1855-1896 yılları arasında Kazan Üniversitesi'nde çalışmıştır. 1864 yılında *Cuciev Ulusunun İç Yapısı Üzerine Bir Deneme* (Oçerık vnutrennego ustroystva ulusa Djuçieva) başlıklı tezi ile doktora unvanını almıştır. Berezin tüm hayatı boyunca Türkoloji alanında oldukça önemli eserler kaleme almıştır. Geleneksel Rus oryantalizmde önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: İlya Nikolayeviç Berezin, türkiyat, türkoloji, oryantalizm, Kazan ekolü

Abstract

This article discusses the works of Russian orientalist Ilya Nikolayevich Berezin (1818-1896) in the field of Turkology. I. N. Berezin, a Russian orientalist (Turkologist, Iranologist, Mongolist), and honorary professor of the Department of Turko-Tatar Literature at St. Petersburg University, was born in the village of Yugovskiy (State Factories: Kalhoz) in the Perm province. Following a pre-school education provided by his father at home, he attended the regional school in Yekaterinburg Berezin's potential was discovered there and he was encouraged by G. S. Surovtsev to attend the Perm Gymnasium for state support. Having studied at the Gymnasium, Berezin was admitted to the Department of Oriental Languages at Kazan University in

* Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Orta Doğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı'nda hazırlanan *19. Yy Rus Oryantalizmi ve Orta Doğu* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, Sivas / Türkiye, arifakbas@marun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8480-4350

1834. Under the supervision of Professors Fyodor Ivanovich Erdman and Alexander Kasymovich Kazem-Bek, he studied Arabic and Persian. He graduated from the Oriental Department of the Faculty of History and Philology at St. Petersburg University with a candidate's degree. He later traveled to Astrakhan to closely observe the life of the Persians and Tatars. Upon returning to Kazan, he defended his thesis titled "What Contributed to the Development of Enlightenment and Stopped Its Progress among the Muslim Powers?" (Çto sposobstvuet razvitiyu prosveshcheniya i çto ostanavlivaet hod ego v derjavah muhammedanski?) and obtained a master's degree. Between 1855 and 1896, he worked at Kazan University. In 1864, he earned a doctorate degree with his thesis titled "An Essay on the Internal Structure of the Dzhujiev Nation" (Ocherk vnutrennego ustroystva ulusa Dzhujiev). Berezin, who authored seminal works in the field of Turkology in his lifetime, occupies an important place in traditional Russian orientalism.

Keywords: İlya Nikolayevich Berezin, turkiyat, turkology, orientalism, Kazan school

Giriş

İlya Nikolayeviç Berezin, 1842 yılında Profesör Aleksandr Kasimoviç Kazem-Bek'in plan ve talimatlarına göre, Rus doğu bilimci V. F. Dittel ile birlikte Dağıstan ve Transkafkasya'ya, Arabistan, Türkiye, İran ve Mısır'a üç yıllık bir bilimsel yolculuğa gönderilmiştir. Dil çalışmaları, halkların modern yaşamı, doğu devletlerinin edebiyatı ve antik eserlerini araştırmıştır. Doğu'da yaptığı çalışmalara ilişkin raporları 1845-1846 yılları arasında Kazan Üniversitesi'nin yayın organı *Uçenie Zapiski*'de (Bilim Adamının Notları) yayımlanmıştır. 19 Mart 1846 tarihinde Kazan'a dönen Berezin, Türk-Tatar Edebiyatı Bölümü'nde profesör olarak görev yapmıştır. Dokuz yıllık çalışma süresi boyunca Rusça ve Fransızca çok sayıda bilimsel inceleme yazısı ve makale kaleme almıştır.¹

Berezin hakkında vefatından sonra bazı bibliyografik kaynaklar yayımlanmıştır. Bu kaynaklar içinde; B. Vladimirtsov, *İ. N. Berezin Bir Mongolist tir* (İ. N. Berezin – Mongolist), SSCB Bilimler Akademisi Asya Müzesi'ndeki Oryantalistler Koleji'nin Notları. 1925. Cilt I; S. Oldenbusrg, *İran Lehçeleri Gezgini ve Araştırmacısı Olarak İ. N. Berezin* (İ. N. Berezin, *Kak puteşestvennik i issledovatel' İranski narçiy*), SSCB Bilimler Akademisi Asya Müzesi'ndeki Oryantalistler Koleji'nin Notları. 1925. Cilt I; A. A. Polovtsov'un gözetiminde *Rusça Biyografik Sözlük*: 25 ciltte İ. N. Berezin, SSCB Bilimler Akademisi Asya Müzesi'ndeki Oryantalistler Koleji'nin Notları. 1925. T. I içinde A. N. Samoyloviç, *Bir Türkolog Olarak Berezin* (Samoyloviç A.N. İ. N. Berezin, *kak Tyurkolog/ Zapiski Kollegii vostokovedov pri Aziatskom muzeye AN SSSR*. 1925. T. 1), Biyo-bibliyografiya: V. V. Barthold, "Bir Tarihçi Olarak Berezin" (V. V. Bartol'd. "İ. N. Berezin kak istorik"), SSCB Bilimler Akademisi Asya Müzesi'ndeki Oryantalistler Koleji'nin Notları. 1926. Cilt II; sayılabilir.²

Kırım Savaşı'nın başlangıcında, 1855 yılında St. Petersburg Üniversitesi'nde Doğu Dilleri Fakültesi açıldığında, A. V. Popov ve V. P. Vasilyev ile birlikte Berezin, Türk-Tatar Edebiyatı

1 F. A. Brokgauz' & İ. A. Efron', "Berezin, İl'ya Nikolayeviç", *Noviy Entsiklopedičeskiy Slovar'*, V 48 tomah (Vişlo 29 tomov), Pg. C.VI., St. Petersburg 1912, s. 77-78.

2 V. V. Barthold, "N. Berezin kak Tyurkolog", *Zapiski Kollegii Vostokovedov pri Aziatskom Muzeye Akademii Nauk SSSR*, Leningrad 1927, s. 51-72.

Bölümü'nde profesörlük görevine davet edildi. Bu bölümdeki hocalık vazifesi dışında 1870-1873 yılları arasında fakülte dekanı olarak görev yaptı ve 1871'den itibaren fahri profesör oldu. 30 Ağustos 1863'te Berezin, aktif eyalet meclis üyeliğine, 1 Ocak 1885'te ise özel meclis üyeliğine terfi etti. Berezin, St. Petersburg'a taşındıktan sonra çeşitli dergilerin çıkarılmasında doğrudan görev aldı ve buna aktif olarak Doğu hakkında popüler makaleler, özellikle de 1842-1845 yılları arası gerçekleştirdiği seyahatlerinden *Denemeler (Oçerki)* adlı çalışması ile katkı sağladı. *Denemeler*'in yanı sıra özellikle *Rus İmparatorluk Arkeoloji Cemiyeti Doğu Şubesi* yayını olan *Zapiski*'de (Bildiriler) ve *Millî Eğitim Bakanlığı Dergisi*'nde, Doğu ile ilgili yazılar üzerine birçok inceleme ve eleştirel/tenkit makaleleri kaleme aldı. Bu dergiler içinde en çok *Avrupa Bülteni* (Vestnik Yevropı) ile *Yurtiçi Notlar*'da (Oteçestvenniye Zapiski) yazılar yayımladı. 1872-1879 yılları arasında Berezin, 16 ciltlik *Rusça Ansiklopedik Sözlük*'ün (Russkiy Entsiklopedičeskiy Slovar) yayımını da üstlendi. 1884-1888 yılları arasında bu sözlüğün ilk iki cildini yayımladı. 22 Mart (3 Nisan) 1896'da St. Petersburg'da öldü. St. Petersburg'daki Novodeviçye Mezarlığı'na defnedildi.³

Bu çalışmada, Rus şarkiyat çalışmaları tarihinde Moğol, Altın Orda, Türk, Arap, İslam tarihi ve Farsça üzerine önemli eserler kaleme alan İlya Nikolayeviç Berezin'in hayatı, ilmi araştırmaları ve Rus Türkolojisine katkısı anlatılmıştır. İ. N. Berezin hakkında şarkiyat alanında bilgi eksikliklerini gidermeye yönelik bir çalışmadır.

V. V. Barthold'un Biyografisine Göre İlya Nikolayeviç Berezin

Barthold, "Bir Tarihçi Olarak İ. N. Berezin"⁴ adlı makalesini Berezin'e bir saygı olarak hazırlamıştır. Berezin'in ait olduğu neslin oryantalisti sadece bir uzman olamazdı, kendisini tamamen filolojik ve dilsel görevlerle sınırlayamazdı. Berezin, Doğu alanında çalışmalar yapıyor ve Doğu halklarının dün ve bugününün araştırılmasıyla ilgileniyordu. Araştırma alanı Doğu halklarının bugünü ve geçmişi idi, bu da kaçınılmaz olarak tarih biliminin konusunu oluşturan mevzuların incelenmesi ile olabilirdi. Berezin'in hayatının ikinci yarısında, Rus Oryantalizmi farklı bir gelişim aşamasındaydı ve kendisine bir dizi özel görev yükliyordu ancak bu değişiklikler, özünde aktif ve verimli çalışma dönemi 60'lı yıllarla birlikte sona erdiğinde Berezin'in yazılarına çok az yansımıştı. Aynı nedenle, Berezin'in bilimsel dünya görüşü kademeli ilerlemenin resmini temsil etmemektedir. Sadece bir filolog olarak değil, aynı zamanda bir tarihçi olarak da eğitim ve akademik faaliyetlerinin ilk yıllarında oldukça kesin görüşler geliştirmeyi başarmıştı. Bu görüşler daha sonra önemli değişikliklere maruz kalmadan Doğu bilimcinin anlam dünyasında sürmekteydi.⁵

3 "Berezin, İlye Nikolayeviç", *Entsiklopedičeskiy Slovar Brokgauza i Yefrona*, Tom IIIa, izd. F. A. Brokgauz, İ. A. Yefron, Sankt-Peterburg 1892, s. 511-512.

4 V. V. Barthold, "İ. N. Berezin kak istorik", *Zapiski Kollegii Vostokovedov pri Aziatskom Muzeje Akademii Nauk SSSR*. L.: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, St. Petersburg 1927, s. 51-73.

5 Barthold, agm., s. 51.

Barthold, nasıl olup da Berezin'in dünya görüşüne nüfuz edemediğini de itiraf etmektedir. Yakın arkadaşı olan bir başka tarihçi V. P. Vasilyev ise tanışıklığının aksine Berezin'e dair basında onun hakkında çok az şey söylemekteydi. Öğrencilik yılları ve öğretmenleri hakkındaki görüşleri belirsizdi. Onun hayatına dair biyografik bir çalışma da bulunmamaktaydı. Görüşlerinin ayrıntılarının açıklığa kavuşturulmasını daha da zorlaştıran çalışmaları vardı. Özellikle birçok makalesinde değindiği tarihî konular alanında, süreli yayınlar arasında kaybolup dağılmıştı. Ancak kendisiyle ilgili özel çalışmalar neredeyse yok gibiydi. Berezin'in öğretmenlerinden sadece F. İ. Erdman ve A. K. Kazem-Bek'e ithaf edilen ölüm ilanına göre Berezin, bilimsel eğitim eksikliğinden etkilenen bir dizi nümizmatik ve tarihî eserin yazarıydı. St. Petersburg Üniversitesi'ndeyken Berezin, Kazem-Bek'e çok yakındı. Hocası için kısa bir bibliyografya da hazırlamıştı. M. N. Musin-Puşkin'in⁶ mütevellisi olduğu zamandan beri hocası için yaptığı Joubert'in Farsça dilbilgisinin çevirisini de tamamlayıp teslim etmişti.⁷

Berezin, Kazem-Bek'in kişisel asistanlığını yapmıştı. Kazem-Bek, Berezin'e yazışmalarını ve Rusça yazılmış eserlerini düzeltmesini emretmişti. Berezin aynı görevleri Haziran 1837'den itibaren üniversiteden mezun olduktan sonra dahi yapmaya devam etti. Ancak Berezin'in bilimsel eğitimi, Kazem-Bek'den alabileceği bilgilerle sınırlı değildi. Berezin, Kazem-Bek biyografisine göre Alman dilini neredeyse hiç bilmiyordu. Berezin'in çalışmaları ise Alman bilimine tamamen yabancı kaldı. Fakat yazılarında genel olarak kurgusal ve bilimsel olan Alman edebiyatına kapsamlı bir şekilde aşina oldukları da söylenebilirdi. Berezin'in bu bilgileri nereden, nasıl ve kimin etkisi altında edindiği pek bir belirsizdir. Üniversiteden ayrıldığı yıllarda Berezin, Kazan'ı sadece bir kez Astrahan'a ve Kalmık bozkırlarına seyahat etmek için terk etti. Bu geziden çok daha fazlası vardı. O, Pers halkıyla tanışmayı hayal ediyordu. Şubat 1841'de Berezin'in Doğu edebiyatı alanındaki yüksek lisans derecesi onaylandı. Tezinin konusu ancak el yazmasında ve tozlu raflarda kalmıştı. Zamanın büyük kısmını alan bu tez ve geleneği hiçbir yerde isimlendirilmemişti. 1842'de araştırmalarında başka biriyle çalışmaktaydı. Bu kişi William Frantsoviç Dittel⁸ olup onun tarafından Doğu'ya üç yıllığına görevlendirilmişti.⁹ [Bu görevlendirme yayın yapma şartıyla ona verilmişti.]

6 M. N. Musin-Puşkin (1795-1862): Asker kökenli olup özel meclis üyesidir. Ayrıca Rusya Bilimler Akademisi onur üyesidir. Rusya İmparatorluğu zamanında 1845-1856 yılları arasında Kazan valiliği yapmıştır. Geniş bilgi için bk. R. H. Galiullina, "M. N. Musin-Puşkin-uçastnik Oteçestvennoy voyni 1812 goda i zagranıçnih pohodov", İstoriya i İstoriçeskaya Pamyat',6, (2012), s. 181-192.

7 V. P. Vasil'yev, *Kazan' – Pekin – Peterburg* (öçerki i material)/ R. M. Valeyev, KH. Uolreyvens, V. G. Daçişen', O. P. Yelantseva, V. ili Jukov, İ. V. Kulganek, Lyu Litsyu, D. E. Martynov, D. YA. Mayatskiy, T. A. Pan, V. L. Uspenskiy; sost. T. A. Zapekanka; otv. red. R. M. Valeyev i YA. V. Davayte posmeyemsa. – SPb.; Kazan', 2021, s. 62.

8 William Frantsoviç Dittel (1816-1848): Kazan Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nden 1840 yılında mezun olduktan sonra İ. N. Berezin ile birlikte İran, Küçük Asya ve Yunanistan'a ilmî bir gezi gerçekleştirmiştir. 1846 yılında St. Petersburg Üniversitesi'nde Türk Dili profesörü olarak görev yapmaya başlamıştır. Ayrıca üniversitede Arapça, Doğu tarihi ve coğrafyası dersleri de vermiştir. Bk. "Dittel Vil'yam Frantseviç", *Biografiçeskaya Entsiklopediya*, <https://www.biografija.ru/print/dittel-vilyam-francevich.htm>, [Erişim tarihi: 25.12.2023].

9 V.V. Barthold, "İ. N. Berezin kak istorik?", 1927, s.1-12. <https://isamveri.org/pdfdkm/02/DKM021365.pdf> [Erişim tarihi: 20.12.2023].

Berezin, St. Petersburg Üniversitesi Türk-Tatar Edebiyatı Bölümü'nün en nitelikli hocalarından biriydi. 1818 yılında bir köyde doğmuştu. Daha küçük yaşlardan itibaren ilme meraklıydı. Gizmnazyum'dan mezun olup Kazan Üniversitesi'ndeki eğitimini tamamladıktan sonra Tarih ve Filoloji Fakültesi'nin Doğu Bölümü'nde adaylık derecesi ile profesörlüğe hazırlanmak amacıyla kalmıştı. Daha sonra 1842'de Doğu edebiyatı alanında yüksek lisans derecesi alan Berezin, aynı yıl Dağıstan ve Transkafkasya, Türkiye, İran ve diğer Doğu ülkelerine üç yıllık bir akademik yolculuğa gönderildi. Bu dönemde doğudaki çalışmalarına ilişkin raporlar 1845-1846 yıllarında *Uçeme Zapiski*'de yayımlandı.¹⁰

Bu geziden döndükten sonra Berezin, akademik camiada 1846'dan itibaren yavaştan da olsa tanınmaya başlandı. Kazan Üniversitesi Türk-Tatar Edebiyatı Bölümü'nde profesör olarak görev yaptı. Kazan Üniversitesi'nde kaldığı dokuz yıl boyunca Rusça ve Fransızca çok sayıda bilimsel inceleme ve makale yayımladı: “St. Petersburg Kütüphanelerinde Saklanan Türkçe-Tatarca El Yazmalarının Açıklaması” (Opisaniye turetsko-tatarskih rukopisey, hranyaşçihşya v peterburgskih bibliotekah); “Kazem-Bek'in Yayımladığı Türkçe Dilbilgisi Eki” (Prilojenije po turetskoy grammatike, opublikovannoe Kazem-Bekom). Her iki eser de Oryantalist Vladimir Denker tarafından Almancaya çevrilmiştir; *Système des dialectes Turcs* (Müslüman Lehçeleri Üzerine Araştırmalar, 1849); *Doğu'ya Seyahatler* (2 cilt, 1849-52); “Doğu Tarihçileri Kütüphanesi” (2 cilt, 1850-51; ilk cilt, Berezin Çağatay lehçesinde “Şeybânînâme” başlığı altında bulunduğu Moğolların ve Türklerin tarihini Rusça tercümesi, notlar ve eklemelerle ele almıştır; ikincisi “Camii't-Tevârîh” adı altında (Kazan lehçesinde Moğolların ve Türklerin tarihi); “Recherches sur les lehçeleri persans” (Müslüman Lehçesi Üzerine Araştırmaların ikinci cildi, 1853); “Fars Dilinin Grameri” (1853); “IV. Yüzyıl Han Yıllıkları” (1850-52); monografi: “Volga'da Bulgarlar” (1853); “Batu'nun Rusya'yı İşgali Üzerine” (1853, Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosveşçeniya); İstanbul'da kaldığı süre boyunca şehrin turistik yerlerini ziyaret etmesi Doğu ile ilgili yeni yazılar yazmasına yol açmıştı. Bu yazılar, kendi isteğiyle 1854'te *Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosveşçeniya*'da yayımlandı. 1855'te Kazan'dan ayrılırken Berezin, “Catalog des mémoires et des médailles du kabine numismatique de l'université de Casan” adlı çalışmasını hazırladı.¹¹

Bilindiği gibi, 1855 yılında St. Petersburg Üniversitesi'nde Doğu Dilleri Fakültesi açıldı. Berezin, B. Popov ve V. P. Vasilyev ile birlikte Türk-Tatar Edebiyatı Bölümü'ne profesör pozisyonu için davet edildi. Petersburg'a taşındıktan sonra Berezin, dergi çalışmalarında aktif rol aldı ve Doğu hakkında popüler makaleler özellikle de 1842-1845 yılları arası gerçekleştirdiği seyahatlerinden *Denemeler* adlı eseri ortaya çıktı. *Denemeler*'e ek olarak özellikle İmparatorluğun *Doğu Şubesi Tutanakları*'nda (Protokoli Vostoçnogo Otdeleniya), Doğu ile ilgili yazılar üzerine birçok inceleme ve eleştirel makalelerine yer verdi. *Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosveşçeniya*, *Vestnik Evropı*, *Oteçestvenniye Zapiski* dergilerinde makaleleri yayımlandı. Bu arada bilimsel ve pedagojik faaliyetlerine devam ederek şunları yayımladı: 1856'da *Türk Boyunun Halk Atasözleri*

10 Barthold, agm., s. 1-6.

11 Barthold, agm., s. 6-12.

(Narodnıye poslovitsı Turetskogo plemeni); 1857’de “Doğuya Yolculuk Rehberi” (Guide du voyageur en Orient), “Diyalog arabes d’après trois principaux lehçeleri: de Mésopotamie, de Syrie et d’Egypte”; “Türkçe Okumaları” (3 cilt, 1. cilt 1857’de, 2. cilt 1862’de hem Kazan’da hem de 3. cilt 1888’de); Moğolların Tarihi, Op. Raşid-ed-Dina, Farsça. Metin. Rusça tercümesi ile ve notlar – İmparatorluğun Doğu Şubesi’nin “Tutanakları”nda. Kemer. Obşç., 1858-88, 7 cilt) – Berezin’in en değerli eseridir. 1864 yılında Berezin, Doğu Edebiyatı Doktoru derecesi için sunduğu *Cuciev Ulusunun İç Yapısı Üzerine Bir Deneme* adlı tezini savundu. 1872-1879 yılları arasında 16 ciltlik *Rus Ansiklopedik Sözlüğü*’nü yayımladı. 1883-1884’te fiyat ve kısalık nedeniyle kamuya açık hâle getirmek istediği *Yeni Ansiklopedik Sözlük*’ün iki cildini daha yayımladı. Başlıca çalışmaları içinde; “de Syrie et d’Egypte”; “Türkçe Okumaları”; Moğolların Tarihi, Op. Raşid-ed-Dina, Farsça. Metin. Rusça tercümesi ile notlar – İmparatorluğun Doğu Şubesi’nin “Tutanakları”nda. Kemer. Obşç., 1858-88, 7 cilt) – İlyâ Nikolayeviç’in en değerli eseridir. 1864 yılında Berezin, Doğu Edebiyatı Doktoru derecesi için sunduğu *Cuciev Ulusunun İç Yapısı Üzerine Bir Deneme* adlı tezini savundu. İlyâ Nikolayeviç Berezin’in kapsamlı bir biyografisi için bkz. “Histoire des orientalistes de l’Europe”, Dugat (Paris, 1871).¹²

İlyâ Nikolayeviç Berezin’in Bazı Eserleri ve Açıklamaları

Berezin’in yayımlanan ilk eseri *Türkçe Dilbilgisi* (Turetskaya Grammatika, 1847)’dir. Eser, Kazan Gimnazyumu’nda okuyan öğrencilere Türkçenin temel kaidelerini öğretmek için yazılmıştır. Türkçe dilbilgisi kuralları anlatıldıktan sonra konuşmaya yönelik örnek cümleler ve metinler verilmiştir.¹³ *Petersburg Kütüphanelerinde Saklanan Türkçe-Tatarca El Yazmalarının Açıklaması*’nda (Opisaniye Turetsko-Tatarskih Rukopisey, Hranyaşçihşya v Bibliotekah St. Peterburga, 1846-1849) Tatarca ve Türkçe el yazması eserler alfabetik ve kronolojik olarak tasnif edilmiştir.¹⁴ *Türk Diyalektiklerinin Sistemi*’nde (Système des dialectes Turcs, 1849) Türk lehçeleri karşılaştırmalı şekilde analiz edilip açıklanmıştır.¹⁵ Kitapta ayrıca Türk lehçelerinin sınıflandırılması da yapılmıştır. Berezin bu çalışmasında özellikle güney-batı lehçelerine eğilmiştir.

Berezin’in *Dağıstan ve Transkafkasya’ya Yolculuk* (Puteşestviye po Dagestanu i Zakavkaz’yu, 1849) adlı çalışması Rus Coğrafya Cemiyeti ve Rus Edebiyatını Sevenler Derneği çerçevesinde yapılmıştır.¹⁶ Kitabın ilk baskısının kapağında “Doğu’ya Yolculuk” başlığı vardır. İkinci baskıda başlık şimdiki hâliyle değiştirilmiştir. Bu baskı bolca fotoğraf, çizim, haritalar, planlar ve manzaralar yönünden güncellenmiştir. Bu kitap sonraki yıllarda Doğu ülkelerinden Pers, Mezopotamya, Küçük Asya, Suriye, Mısır, İstanbul vb. yerler eklenerek güncellenmiş ve tekrar

12 Barthold, “İ. N. Berezin kak istorik?”, s. 1-12.

13 İlyâ Nikolayeviç Berezin, *Turetskaya Grammatika*, KGU Tip, Kazan 1847, s. 10-18.

14 İlyâ Nikolayeviç Berezin, *Opisaniye Turetsko-Tatarskih Rukopisey, Hranyaşçihşya v Peterburgskih Bibliotekah*, v *Jurnale Ministerstva Narodnogo Prosveşçeniya*, St. Petersburg 1846-1849, s. 2-4.

15 İlyâ Nikolayeviç Berezin, *Système des dialectes Turcs*, Univ. Tip., Kazan 1849, s. 11-14.

16 İlyâ Nikolayeviç Berezin, *Puteşestviye po Dagestanu i Zakavkaz’yu*, Univ. Tip., Kazan 1849, s. 1-15.

basılmıştır. Berezin'in kitabının ilk baskısına anonim bir inceleme 1850'de *Sovremennik*'in 4. sayısında çıkmıştır. Bu yazıyı yazan [bölüm V, s. 79-86] yazar V. V. Grigoryev'dir. İlk kez 1849'da Kazan'da yayımlanan *Dağıstan ve Transkaşkasya'ya Yolculuk*, okuyuculara anlatılan toprakların tarihi, coğrafyası, bu yerlerde yaşayan halkların kültür ve yaşam özellikleri hakkında bilgi vermektedir.¹⁷ Kitap önsöz dışında; Astrahan'dan Tarhu'ya, Tarhu'dan Derbend'e, Derbend'ten Küba'ya, Karakaytak Vilâyeti, Küba'dan Bakü'ye, Tabasaran, Bakü'den Salyan'a, Salyan'dan Lenkeran'a, Lenkeran'dan Astara'ya bölümlerinden oluşmaktadır. Kitap içinde gezilen yerler ve halklar ile ilgili her türden bilgi toplanmış (istatistikler, haritalar, çizimler vs.) ve yayımlanmıştır.¹⁸

Doğu Tarihçileri Kütüphanesi'nin (Biblioteka Vostoçnih İstoriçev: v 2-h tomah (1849-1854) birinci cildinde Osmanlıca alfabenin Rusça transkripsiyonu ile Arap, Fars ve Türk tarihçilerin temel eserleri ile bunların kısa Rusça özetlerine yer verilmiştir.¹⁹ 200 civarında Doğu tarihçisi incelenmiştir. Kitabın sonunda alıntılanan eserlerin orijinal mikro filmlerden çekilmiş kopyaları da eklenmiştir. İkinci ciltte; Tatarca temel metinlerin analizi ve yorumlaması yapılmıştır.²⁰ *Han Yarlıkları* (Hanskiye Yarlıki, 1850-1852) kitabında Moğol, Altın Orda ve Tatar Hanlarına dair orijinal arşiv belgeleri kısa tanıtları yapılarak orijinal varaklar şeklinde verilmiştir.²¹ Yarlık; hanın emir, bildirim ve mektuplarından oluşan yazılı belgelerdir. Yarlık kelimesi Rusçaya Türk dillerinden geçmiştir ve burada "sultan fermanı, asil fermanı" anlamına gelmektedir. Tarihte bu kelime Moğol hanlarının kendilerine bağlı laik ve manevi (kilise) hükümdarlara yazılı bir emri veya tercihli mektubu anlamına gelmektedir. Yasalarının vücut bulmuş hâli olan yarlıklar XIII-XV. yüzyıllarda büyük hükümdarların belgeleridir. "Yarlık (Moğolca: зарлиг, zarlig; Rusça: ярлык, jarlyk, Tatarca: yarlıĝ), Cengiz Han'dan sonra Moğol İmparatorlarının kullandığı bir fermanıdır. Yarlık; idari ve yargı kararları için öncelikli davaların kayıtları ve Cengiz Han'a atfedilen özdeyişler veya sözler ile birlikte bir yönetmelik veya kararname etkisi olan üç temel hukuk kaynağından biriydi. Yarlık, Moğol İmparatorluğu'nun işleyişi hakkında önemli bilgiler sağlar."²²

Berezin, *Doğu'ya Seyahatler* (Puteşestviya po Vostoku: V 2-h tomah, 1849-1852) adlı eserinde İran, Osmanlı ve Orta Doğu'daki seyahatlerinin notlarını yayımlamıştır.²³ Bu seyahatin ön hazırlığını Kazem-Bek yapmıştır. Gezi planı 1841'de onaylanmıştır.²⁴ Emile Zola, "Hiçbir

17 Barthold, "İ. N. Berezin kak istorik?", s. 8-12.

18 Berezin, *Puteşestviye po Dagestanu i Zakavkaz'yu* s. 1-221.

19 İlya Nikolayeviç Berezin, *Biblioteka Vostoçnih İstoriçev: v 2-h tomah*, Tipografiya Universiteta, Kazan 1849-1854, s. 1-5.

20 Berezin, *age.*, s. 1-24.

21 İlya Nikolayeviç Berezin, *Hanskiye Yarlıki. IV Tom*. Tipografiya Universiteta, Kazan 1850-1852, s. 10.

22 Enerelt, Enkhbold, "The Role Of The Ortoq In The Mongol Empire In Forming Business Partnerships", Taylor & Francis, No:4. <https://doi.org/10.1080/02634.937.2019.1652799>. 2019, s. 541.

23 İlya Nikolayeviç Berezin, *Puteşestviya po Vostoku: V 2-h tomah*. Tipografiya Universiteta, Kazan 1849-1852, s. 20-23.

24 Aleksandr Kasimoviç, Kazem-Bek, *Plan Uçenogo Puteşestviya po Vostoku Magistrov Kazanskogo Universiteta Dittelya i Berezina*, Sost. po poruç. popeçitelya Kazan. uceb. okr. ord. prof. Kazan. un-ta mirzoju Kazembekom;

şey zihni yolculuk kadar geliştirmez” diyerek dünyamızda uzak ve yakın olan keşfedilmemiş köşelerin keşfiyle pek az duyumun karşılaştırılabileceğinin farkına varmıştır. İnsanlık tarihi boyunca gezginler, kahramanlar olarak kabul edilmiştir. Alışılmış yaşam tarzını terk ederek bilinmeyene doğru gitmişlerdir. Uzak ufuklara, bilinmeyene olan arzu, insan doğasının kalbinde yer alır ve bilinmeyenleri fethetmek için en başarılı ya da en maceraperest girişimler her zaman en büyük başarıların listesine uymaktadır. Çürük bir gemide tarih öncesi bir yerli, antik bir gezgin, ortaçağ tüccarı, on yedinci yüzyılın aydınlanmış hümanisti ya da yirminci yüzyılın kutup kâşifi olsun, hepsi bilinmeyene koşan büyük gezginlerden oluşan bir gruptu. Onların hikâyeleri, anıları ve yaşamları, insan yeteneklerinin ve insan ruhunun en yüksek tezahürünün örnekleridir. *Büyük Seyahatler* (Velikiye Puteşestviya) serisi, birçok büyük coğrafyacının, keşifçinin ve araştırmacının hikâyelerini tanımanın, yaşamları, deneyimleri ve başarıları hakkında daha fazla bilgi edinmenin bir yoludur. Berezin de yaşadığı dönemde tüm Orta Doğu’yu gezmiş ve son derece kaliteli yazılar kaleme almıştır. Berezin’in seyahat notları 2022’de Moskova’da *Büyük Seyahatler* dizisi içinde tekrar yayımlanmıştır.

Berezin’in Türkler hakkındaki en önemli çalışması hazırlamış olduğu *Doğu Türkleri Kütüphanesi* (Biblioteka Vostočnıh Tyurkov, v 3-h tomah, 1849-1854) isimli eseridir.²⁵ Eserde Berezin’in Türkiyat alanında kaleme aldığı tüm makaleleri bulunmaktadır. *Kuzey İran’a Yolculuk* (Puteşestviye po Severnoy Persii, 1852) adlı çalışması İran hakkındaki seyahat notları ve gözlemlerinden oluşmaktadır. Kitap sekiz bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler: Astar’dan Tebrize, Tebriz, Tebriz’den Tahran’a, Tahran, Tahran’da gündelik hayat, Tahran’daki önemli olaylar (Ramazan ve Bayram, Kurban, Kadir Gecesi, Muharrem, Hac vazifesi, Üç aylar, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i anma günleri, Cuma namazı, İranlıların aile hayatı, İranlılara özgü davranışlar vb.) şeklindedir.²⁶ Berezin, diğer yedi bölümde, İran yöneticilerini tanımlanması dışında etnografik ve antropolojik gözlemlerde bulunmuştur. Bu kitap, İran’ın güncel durumunu her yönüyle ele alan önemli eserlerden biridir. Berezin, İran ile ilgili önemli iki çalışma daha yayımlamıştır. *Pers Lehçelerinin Açıklanması* (Recherches sur les dialectes Persans, 1853) Farsçayı dilbilgisi yönünden örnek metinler eşliğinde inceleyen bir kitaptır.²⁷ Kazan’daki mektep öğrencilerine Farsça öğretmek amacıyla yazılmıştır. Eserin aynı yıl içinde Rusça tercümesi olan *Grammatika Persidskogo Yazıka* Kazan Üniversitesi matbaasında neşredilmiştir.²⁸

Volga Bulgarlarının Monografisi (Monografiya Bulgar na Volge, 1853) İdil-Volga Bulgar Devleti ve burada yaşayan halklar hakkında sosyo-kültürel, adet ve görenekler, inançlar, ekonomi, tarih vs. konularında bilgiler vermiştir.²⁹ Ayrıca bu konuda Ahmet Taşağıl da kısa

Rasmotren İmp. Akad. Nauk i utv. g. ministrom nar. pros. 27 noyab. 1841 g. (1802-1870), Univ. Tip., 38. Kazan 1841, s. 22.

25 İlya Nikolayeviç Berezin, *Biblioteka Vostočnıh Tyurkov*. v 3-h Tomah, Tipografiya Universiteta, Kazan 1849-1854, s. 1-14.

26 İlya Nikolayeviç Berezin, *Puteşestviye po Severnoy Persii*, Tipografiya Universiteta. Kazan 1852, s. 9.

27 İlya Nikolayeviç Berezin, *Recherches sur les dialectes persans*, Tipografiya Universiteta, Kazan 1853, s. 1-7.

28 İlya Nikolayeviç Berezin. *Grammatika Persidskogo Yazıka*, Tipografiya Universiteta. Kazan 1853, s. 4-8.

29 İlya Nikolayeviç Berezin, *Monografiya Bulgar na Volge*, Tipografiya Universiteta, Kazan 1853, s. 11.

bir monografi yazmıştır.³⁰ *Batu'nun Rusya'yi İşgali Üzerine* (O našestvii Batuya na Rossiiu, 1853) adlı çalışmasında Moğol komutanı ve devlet adamı, Cengiz Han'ın torunu, Cuci'nin oğlu olan Batu'nun Rusya'yi işgal etmesi anlatılmaktadır. 1235 yılındaki kurultay kararıyla Batu'ya kuzeybatıdaki toprakların fethi görevi verilmiş ve Batu, Kumanlara, Volga-Bulgaristan'a, Rus beyliklerine, Polonya'ya, Macaristan'a ve Dalmaçya'ya karşı seferlere önderlik etmiştir. 1236-1243 yılları arasında Batu, tüm Moğol Batı kampanyasını yönetmiş ve bunun sonucunda Polovtsian bozkırlarının batı kısmı, Volga-Bulgaristan ve Kuzey Kafkas halkları ilk kez fethedilmiştir. Rusya'nın Moğol istilası birkaç yıl sürmüştür. Batu'nun resmî liderliği altındaki birlikler, 1237-1238'de Ryazan ve Vladimir'e, 1239'da (muhtemelen) Çernigov'a ve 1240'ta Kiev'e, birkaç kez Rusya'ya gitmişler ve bölgeyi talan etmişlerdi.³¹

Kütüphane kitap kataloğu olan *Kazan Üniversitesi Nüvizmatik Kabinesinin Kayıtları ve Madalyaları Kataloğu* (Catalogue des mémoires et des médailles du cabinet numismatique de l'université de Casan, 1855) Berezin tarafından büyük bir özveri ve itinayla hazırlanmıştır. Bu katalog H. D. Fren'in³² kataloğunun daha fazla geliştirilmesiyle oluşmuştur.³³ *Türk Boyunun Halk Atasözleri*'nde (Narodniye poslovitsi Turetskogo plemeni, 1856) bine yakın atasözü Rusçaya tercüme etmiş ya da açıklanmıştır. Türk halkının atasözleri Rusçanın ruhuna uygun gelecek şekilde tercüme edilmeye çalışılmıştır. Berezin yıllar boyunca Türk halk bilgeliğini yansıtan atasözlerini toplamış, tasnif etmiş ve yayımlamıştır. Bu atasözleriyle Türk idealini ve düşüncesini çözmeye ve anlamaya çalışmıştır. Bu atasözleri genelde insanın akıllı, nazik, sosyal, çalışkan ve bilgili, cesur, hiç aceleci olmayan, temkinli ve orta yola sadık olmalıdır, anlayışını yansıtmaktadır. Osmanlı tarihi alanında uzman bir isim olan V. D. Smirnov'un da belirttiği gibi, Türk folklorunda evrensel bir insan olarak sempati duyabileceğimiz pek çok şey vardır.³⁴

Berezin, *Bir Gezginin Doğu Rehberi: Üç Ana Lehçeye Göre Arapça Diyaloglar: Mezopotamya, Suriye ve Mısır* (Guide du voyageur en Orient: Dialogues arabes d'après trois principaux dialectes: de Mésopotamie, de Syrie et d'Égypte'u, 1857) adlı eserini Orta Doğu'ya seyahat yapacak şarkiyatçılar için bir rehber şeklinde hazırlamıştır.³⁵ Berezin, Orta Doğu izlenimlerini aktardığı bu çalışmasını şarkiyat alanında çalışan öğrenciler için yazmıştır. Ayrıca bu çalışmada

30 Ahmet, Taşağıl, "İdil Bulgar Hanlığı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 21, İstanbul 2000, s. 472.

31 İlya Nikolayevič Berezin, *O Naşestvii Batuya na Rossiiu*, Tipografiya Universiteta, Kazan 1853, s. 22-30.

32 Hristian Daniloviç Fren (1782-1851): Seçkin bir doğu bilimci, Arapça uzmanı ve nüvizmat. Profesör H. D. Fren eyalet meclis üyesidir. 1818'de Bilimler Akademisi Asya Müzesi kurulmuştur. Fren müzenin açılışından 1842 yılında dek müzenin müdürlüğü görevini üstlenmiştir. Dünya çapında 20'den fazla akademinin onursal üyesidir. Almanca, Latince ve Arapça dillerinde yayımlanmış 150'den fazla çalışması bulunmaktadır. Bk. A. M. Kulikova. "Tri etyuda k kartine deyatel'nosti akademika K. M. Frena (1782-1851)", *Rossiyskoye Vostokovedeniye XIX veka v Litsah*. St. Petersburg: «Peterburgskoye vostokovedeniye», 2001, s. 17-192.

33 İlya Nikolayevič Berezin, *Catalogue des mémoires et des médailles du cabinet numismatique de l'université de Casan*, Tipografiya Universiteta. Kazan 1855, s. 3-7.

34 İlya Nikolayevič Berezin, *Narodniye Poslovitsi Turetskogo Plemeni*, Biblioteka dlya çteniya, St. Petersburg 1856, s. 31.

35 İlya Nikolayevič Berezin, *Guide du voyageur en Orient: Dialogues arabes d'après trois principaux dialectes: de Mésopotamie, de Syrie et d'Égypte*, Imprimerie de l'université imperiale, St. Petersburg 1857, s. 5-12.

Berezin, Orta Doğu yolculuğu deneyimini de anlatmıştır. Eser, 96 sayfadan mütevellittir. Ferman Karaçam'a göre, St. Petersburg günlerinde Berezin:

Çeşitli dergi, gazete ve kitapların şarkiyatla ve Müslümanlarla ilgili bölümlerinin editörlüğünü yürüttü. 1858-1860 yıllarında Avrupa'ya bir seyahat yaparak Londra ve Paris kütüphanelerinde incelemelerde bulundu ve ünlü *Société Asiatique*'e üye kabul edildi. 1861-1863 yıllarında Büyük Rus Ansiklopedisi'nin şarkiyatla ilgili bölümünde sorumluluk aldı ve aynı yıllarda Rus üniversitelerinde reorganizasyon yapan komisyonda faal bir üye olarak çalıştı; 1878'de Floransa'da yapılan IV. Milletlerarası Oryantalistler Kongresi'ne katılmıştır.³⁶

Şarkiyatçı Berezin St. Petersburg'da iken üniversitenin koleksiyonları ve kitaplarının tasnifi işinde de çalışmıştı. Bu gayretleri sonucunda altı ciltlik *Doğu Vakayinameleri Koleksiyonu* (Sbornik Vostočnih Letopisey: v 6-ti tomah, 1858-1869) ortaya çıkmıştı. Bu altı ciltlik ansiklopedik yayın o günlerde neredeyse Rusya'da bulunan tüm Doğu kroniklerinin bilgilerini içermekteydi.³⁷ Şarkiyatçının doktora tezi olan *Han Yarlıklarına Göre Cuci Ulusunun İç Yapısı* (Vnutrenneye Ustroystvo Ulusa Djuçiyeva po Han'skim Yarlıkam, 1865), Cuci (Moğol) halkının yönetim şeklinin iç yapısını ve özelliklerini tartışmaktadır.³⁸ Kitapta; Cuci ulusunun kaynaklardaki adlarının sınıflandırılması, Hanedanın siyasi, coğrafi ve politik durumu, devlet yapısı, "ulus", "orda" ve "yurt" terimlerinin anlamları, ulus kavramının kökeni ve evrimi, devletin tarihi vb. konular birincil elden belge ve kaynaklara dayandırılarak açıklanmaktadır.

Berezin'in Türkoloji bağlamında diğer bir önemli eseri de St. Petersburg'da iken yazdığı üç ciltlik *Türkçe Seçkisi* (Turetskaya Hrestomatiya 1857-1878) [Cilt: III] adlı çalışmasıdır. Bu kitap, Kazan ve St. Petersburg Şarkiyat Fakülteleri'nde Türkçe öğretimi için hazırlanmıştır. Kitaptaki metinler kolaydan zora doğru gidecek şekilde tasnif edilmiştir.³⁹ Berezin'in akademik olmayan İstanbul'da Ramazan (Ramazan v Stambule, 1856), *Bayram* (Beyram, 1856), *Çöl Manzaraları*, 1856, 1858, 1860 (Stsena v Pustine, 1856, 1858, 1860), *Başka Bir Dünya* (İnoy Mir, 1857), *Müslümanın Mutluluğu* (Blajenstvo Musulmanina, 1867) gibi kısa tanıtıcı eserleri de bulunmaktadır. Ayrı ayrı yayımlanan bu eserlerin yanı sıra Berezin'in çeşitli süreli yayınlarda Doğu ile ilgili birçok makalesi de yayımlanmıştır.⁴⁰ Özellikle yazıları *Moskova Habercisi* (Moskovskie Vedomosti) ile ayrıca makalelerin yayımlandığı *Rusça Belleten*'de (Russian Bulletin) yer almıştır. Berezin'in son çalışmaları arasında *Rus Ansiklopedik Sözlük* (1873-1882, 16 cilt) de önemli bir yer tutmaktadır.

36 Ferman Karaçam, "Berezin, İlya-Nikolayeviç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C V, 1992, s. 491-492.

37 İlya Nikolayeviç Berezin, *Sbornik Vostočnih Letopisey: v 6-ti tomah*, Imprimerie de l'université imperiale, St. Petersburg 1858-1869, s. 5.

38 İlya Nikolayeviç Berezin, *Vnutrenneye Ustroystvo Ulusa Djuçiyeva po Han'skim Yarlıkam*, Imprimerie de l'université imperiale. St. Petersburg 1865, s. 10-11.

39 İlya Nikolayeviç Berezin, *Turetskaya Hrestomatiya*, III Toma, Tipografiya Universiteta, Kazan 1857-1878, s. 1-8.

40 A. K. Şaginyan. St. Petersburg Uni. "İl'ya Nikolayeviç, Berezin", *Biografika*, s. 1-2., <https://bioslovhist.spbu.ru/person/18-berezin-il-ya-nikolayevich.html>, [Erişim tarihi: 05.09.2023].

Rusya Millî Kütüphanesi ve Devlet Arşivi kayıtlarında Berezin'in şu eserleri bulunmaktadır: Üç Yıllık Doğu Yolculuğuna Genel Bakış (Obzor tryohletnego puteşestviya po Vostoku), *Derbend'deki Arapça Yazıtlar* (Arabskiye nadpisi v Derbende), *İ. N. Berezin ve P. S. Savel'yev; Çöl Sahneleri ve Kervansaraylar* (Peyzajı pustını i karavan-sarai), *Abşeron Yarımadası Gezisi*, (Puteşestviye na Abşeron), *Kuzey İran'a Yolculuk: Muhammed Şah Portresi* (Puteşestviye po Severnoy Persii), *Han Yarıkları* (Hanskiye Yarlıki), *Konstantinopolis'te Kaldığı Süre Boyunca Konstantinopolis'in Turistik Yerlerini Ziyaret Eden Majesteleri Büyük Dük Konstantin* (Poseşçeniye tsaregradskih dostoprimeçatel'nostey vo vremya prebivaniya v Konstantinopole yego imperatorskogo vysoçestva velikogo knyazya Konstantina Nikolayeviça, v 1845 godu), *Yadrinskiy Voyvodalığı Ofisi Arşivlerinden Çar Aleksey Mihayloviç ve Fyodor Alekseyeviç'in Gramotaları* (Gramoti tsarey Alekseya Mihayloviça i Feodora Alekseyeviça iz Arhiva Yadrinskoy voyevodskoy kantselyarii), *Cuci Ulusunun İçyapısı Üzerine Denemeler* (Oçerk vnutrennego ustroystva ulusa Djuçieva), *Türkiye'deki Ortodoks ve Diğer Hıristiyan Kiliseleri*, *N. F. Kostylecki [ölüm ilanı]* (Pravoslavnaya i drugıye hristianskiye tserkvi v Turtsii), *Rusya'daki İlk Moğol İstilas* (Pervoye naşestviye mongolov na Rossiiyu), *Volga'daki Bulgarlar* (Monografıya Bulgar na Volge), *Türk Dilbilgisine Ekler* (Dopolneniye k Tyurkskoy grammatike), *Farsça Grameri* (Grammatika Persidskogo yazıka), *Batu'nun Rusya'yı İşgali* (O naşestvii Batuya na Rossiiyu), *St. Petersburg Kütüphanelerinde Saklanan Türkçe-Tatarca El Yazmalarının Açıklaması* (Opisaniye turetsko-tatarskih rukopisey, hranyaşçihıya v peterburgskih bibliotekah), *Dağıstan ve Transkafkasya'ya Yolculuk* (Puteşestviye po Dagestanu i Zakavkaz'yu), Şeybaniler: Çağatay Lehçesindeki Moğol-Türklerin Tarihi (Şeybaniada: İstoriya mongolotyurkov na djagatayskom dialekte), *Toplu Yıllıklar* (Sbornik letopisey), *Doğu Kronikleri Koleksiyonu* [Toplam VI Cilt] (Sbornik vostoçnih letopisey: VI Tomah), *Yeni Ansiklopedik Sözlük II Cilt* (Noviy entsiklopedičeskiy slovar'), *Rusça Ansiklopedik Sözlük 16 Cilt* (Russkiy entsiklopedičeskiy slovar'), *St.-Petersburg'un Basılı El Yazmaları ve Ksilografileri Kataloğu* (Katalog peçatnih rukopisey i ksilografiy Sankt-Peterburga), *Moğolların Tarihi* (İstoriya Mongolov), *Kafkasya* (Kavkaz) vb. sayılabilir.⁴¹ Berezin'in dergilerde kalan makalelerinin henüz bir bibliyografik çalışması yapılmamıştır. Berezin tüm hayatını Türkiyat bilimine adanmış nitelikli bir âlimdir.

Sonuç

Oryantalistler tarafından Tatar Türkü asıllı Rus şarkiyatçı İlya Nikolayeviç Berezin, Türklerin, İran'ın ve Moğolistan'ın kültürü, dilleri ve tarihi konusunda en yetkin otoritelerden biri olarak kabul edilmektedir. İran, Arap ve Türk filolojisi ile diyalektolojisinin yanı sıra Moğolların tarihinden (çoğunlukla Reşîdüddîn üzerinden) başka Transkafkasya ve Kuzey İran hakkındaki seyahatnamelerin yazarıdır. Eserlerini çoğunlukla Rusça ve Fransızca yazmıştır. İ. N. Berezin, Kazan Üniversitesi Türk-Tatar Edebiyatı Bölümü'nde profesör olarak çalışmış, daha sonra ise

41 Rossiyskaya Gosudarstvennaya Biblioteka. "Berezin, İl'ya Nikolayeviç", Moskva, 2023, s. 1-3. <https://www.rsl.ru/> [Erişim tarihi: 02.09.2023].

St. Petersburg Üniversitesi'nde de aynı bölümde görev yapmıştır. Diğer çalışmalarının yanı sıra 16 ciltlik *Rus Ansiklopedik Sözlüğü*'nün ilk editörlerindedir.

1842-1845 yılları arasında Doğu'ya bilimsel bir yolculuk yapmıştır. Dağıstan'ı ve Kafkasya'yı ziyaret etmiştir. Ardından Arabistan, Mısır, Türkiye ve İran'a da gitmiştir. İncelenen ülkelerin yaşamları ve gelenekleri, doğu dilleri ve edebiyatı hakkında değerli bilgiler içeren seyahat kayıtları, 1845-1846 yılları arasında Kazan Üniversitesi'nin yayın organı *Uçeme Zapiski*'de basılmıştır. En önemli eserleri içinde özellikle Şeybânîname ve *Camiiü't-Tevârih*'in Rusça tercüme ve baskıları da bulunmaktadır. Berezin, Doğu/ Türkiyat hakkındaki bilgilerin popülerleşmesine büyük önem vermiştir. Araştırmalarını ve seyahat izlenimlerini süreli yayınlarda; *Moskovskie Vedomosti* ve *Russkiy Vestnik*'te yüzden fazla makale yazarak Rus okuyuculara aktarmıştır. Berezin'in kişisel arşivi Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nde saklanmaktadır. Bu materyallerin büyük bir çoğunluğu 1896 yılında Bilimler Akademisi tarafından eşinden satın alınmıştır.

Berezin'in bazı notlarından Reşidüddîn'in çevirisine kadar görülebilir ki Berezin yayın ve çeviri faaliyetlerinin yanı sıra derlenen materyallerin tasnifi ve yorumlanması işi ile de uğraşmıştır. Özel dehası bazı makalelerde şarkı [Doğu] ve birkaç tarihî konuyu ele almada kendisini göstermişti. *Doğu Halklarının Kökeni, Moğolların Tarihi, Cengiz Han'ın Batıya Seferi* gibi yazıları Reşidüddîn'in etkisinde yazılmıştı. Berezin'in bilimsel konulara olan ilgisinin zayıflaması bu makalelerde fark edilmektedir. [XIX. yüzyılın ikinci yarısı 1870'lerden itibaren] St. Petersburg Oryantalistler Kongresi'ne katılanlar listesinde ve kongre toplantılarına ilişkin raporlarda Berezin'in adının bulunmaması dikkat çekicidir. Bu arada makale yazma işinden uzaklaşan şarkiyatçı 1876 yazından itibaren St. Petersburg Üniversitesi'nde dekanlık yapmaya başladı. İdari görev alması onun yazmaya dair ilgisini giderek azaltmaktaydı. Bunun aynı kişisel nedenlerden kaynaklanması mümkündür. Bu durum aslında *Rus Ansiklopedik Sözlüğü* editörleri listesinde Grigoryev isminin bulunmaması gibiydi. [Grigoryev, bu ansiklopediyi yöneten perde arkasındaki kişiydi.] Ancak karakteristik özelliği, 1849 gibi erken bir tarihte *Paris ve Leipzig'deki Asya topluluklarına* üye olan Berezin'in ismi *Doğu Eserleri Kütüphanesi*'nin birinci cildinin başlık sayfasında yer alıyordu. *Deutsche Morgenlandische Gesellschaft*'de (*Alman Doğu Topluluğu*) ise ismi bulunmuyordu.⁴²

Berezin, 1877'de *Societe Asiatique*'nin düzenlemiş olduğu St. Petersburg IV. Oryantalistler Kongresi'ne katılmıştı. Görünüşe göre, Berezin, en iyi yıllarında bile buna asla değer vermemişti. Dış başarıya değer veren yetenekli popülerleştirici bir öğretici içinde bulunduğu koşullardan memnun olamazdı. “Oryantalistlere ders vermek zorundaydım ve hâlâ da ders vermek zorundayım” demektedir. Avrupa bilim merkezleriyle ilgili bir makalesinde şöyle söylemekteydi: “Alman profesörün soluduğu kuru, soyut bilimi Rus halkına empoze etmek zor. Kimse boş bir oditoryumda iki veya üç kişinin önünde göstermelik kitap okumak istemez.”⁴³

42 Barthold, “İ. N. Berezin kak istorik?”, s. 69.

43 Barthold, agm., s. 70.

Berezin, tüm profesörlük faaliyetlerine rağmen hiçbir zaman ödül için çalışmamıştı. Öğrencilerine konu önermemesi karakteristik bir özelliğiydi. [Bu yüzden fazla takipçisi de olmamıştı.] Aldığı madalyalara ise hiç değer vermiyordu. Barthold'a göre, [Berezin'i] bir bilim adamının şarkiyatçı olarak portresini ele alabilecek tek bir isim bile bilinmiyordu. Berezin'in derslerine ilişkin bilgiler de oldukça azdı. Derslerinde çoğunlukla Osmanlıca metinler okunuyordu (Şerh etme geleneği). Ayrıca dönüşümlü olarak; “Türk Boylarının Tarihi”, “Türklerin Tarihi”, “Osmanlı Edebiyatı Tarihi” gibi dersler de veriyordu. St. Petersburg'da iken “Orta Asya Türk Metinleri”, “VIII. Yüzyıla Kadar Türk Halkları Hakkındaki Çin Bilgileri”, “Rusya'daki Tüm Mevcut Türk Boylarının Etnografik Bir Özeti”, “Asya Türk Edebiyatı Tarihine Giriş” isimli yüksek lisans ve doktora düzeyinde dersler de vermişti. Bu konuları bazen “Türk Boylarının Etnografik İncelemesi” olarak adlandırıyordu ya da bazen yaptığı işe kısaca “Türk Boylarının İncelenmesi” diyordu. Berezin o dönemde dinleyicilerine üç ana göçebe Türk halkı olan Türkmenler/ Kıpçaklar [Kırgız-Kazak]/ Oğuzlar vd. [Çuvaş, Bulgar, Hakas, Tuva, Yakut, Saha, Altay vs.] hakkında bilgiler aktarıyordu.⁴⁴

Berezin'in birçok çalışmasında açık ara Vasiliy Vasilyeviç Radlov'un araştırmalarının bariz etkisi gözükmekte/ hissedilmektedir. Ancak bu konuya sonradan onun hakkında makale yazan hiçbir kimse değinmemiştir. I. Petro'dan 1860'lara kadar Türkistan bozkırlarının durulması için alınan önlemlerin ana hatları belirlenmişti. Yapay ve hayali sınırlar haritalar üzerinde topografyacılar ve *Rus Coğrafya Cemiyeti* üyelerince çizilmişti. V. V. Radlov gibi Berezin de Orenburg ve Samara Genel Valisi Aleksandr Andreyeviç Katenin'in (1857-1860) politikalarını onaylamamaktaydı.⁴⁵ Rusya bu dönemde Türkistan bölgesinde hayvancılık yerine tarımı teşvik ediyordu. [Örneğin, pamuk ve buğday ekimi] Bu politika yerleşik olmayan göçebe halkı oldukça rahatsız etmekteydi. Berezin ve Radlov ise Türkistan halklarının kültürünün ve yaşam tarzının korunması gerektiğine inanıyordu. N. İ. Veselovskiy tarafından derlenen onun ölüm ilanında belirtildiği gibi; Berezin son zamanlarında bilimsel çalışmalar hakkında yeniden düşünmeye başlamış ve kısmen bu fikirlerini gerçekleştirmeyi başarmıştır. Özellikle *Türkçe Seçkisi*'nin sonraki basımlarında kendisini önceden ilgilendiren tarihsel sorunlara bir daha dönmemiştir. Görünüşe göre, ömrünün sonlarına doğru bilimde kendini doğru şekilde kanıtlayacak bir bilim adamı ortaya çıkmıştı. 7 Ocak 1890'da akademik hayatının ellinci yılı münasebetiyle bir kutlama düzenlenmiş ve Berezin St. Petersburg Üniversitesi ve Rusya Bilimler Akademisi ömür boyu fahri üyeliğine seçilmiştir. Berezin tabiatına uygun olarak günün kahramanını, tebrik edenlere kendi değerini aşırı abartan bir konuşma yapmıştır.⁴⁶ Berezin, Türkoloji/ şarkiyat alanında önemli çalışmaları bulunan bir doğubilimcidir/ ilim adamıdır.

44 Barthold, agm., s. 70.

45 V. G. Semonov & V. P. Semonova, “Katenin Aleksandr Andreyeviç”, *Gubernatori Orenburgskogo Kraya*, Orenburg: Kn. izd-vo, 1999, s. 230-238.

46 Barthold, “İ. N. Berezin kak istorik?”, s. 71-72.

KAYNAKÇA

- Barthold, V. V. “İ. N. Berezin kak istorik?”, 1927, s. 1-12, <https://isamveri.org/pdfdkm/02/DKM021365.pdf> [Erişim tarihi: 20.12.2023].
- Barthold, V. V. “N. Berezin kak Tyurkolog”, *Zapiski Kollegii Vostokovedov pri Aziatskom Muzeje Akademii Nauk SSSR*, Leningrad 1927, s. 51-73.
- Barthold, V. V. “İ. N. Berezin kak istorik”, *Zapiski Kollegii Vostokovedov pri Aziatskom Muzeje Akademii Nauk CSSR*. L.: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, St. Petersburg 1927, s. 51-72.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. “Spisok grajdanskim çinam pervih tryoh klassov. İspravljen po 1-ye oktyabrya 1894 goda.”, *Tipografiya Pravitel'stvuyuşçego Senata*, St. Petersburg 1894, s. 344-345.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Turetskaya Grammatika*, Kazan 1847.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Système des dialectes Turcs*, Univ. Tip., Kazan 1849.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Puteşestviye po Dagestanu i Zakavkaz'yu*, Univ. Tip., Kazan 1849.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Biblioteka Vostoçnih İstoriçkov: v 2-h tomah*, Tipografiya Universiteta, Kazan 1849-1854.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Biblioteka Vostoçnih Tyurkov: v 3-h tomah*, Tipografiya Universiteta, Kazan 1849-1854.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Hanskiye Yarliki*. IV Tom. Tipografiya Universiteta, Kazan 1850-1852.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Grammatika Persidskogo Yazıka*, Tipografiya Universiteta, Kazan 1853.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Monografiya Bulgar na Volge*, Tipografiya Universiteta, Kazan 1853.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *O Naşestvii Batuya na Rossiyu*, Tipografiya Universiteta, Kazan 1853.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Catalogue des mémoires et des médailles du cabinet numismatique de l'université de Casan*, Tipografiya Universiteta, Kazan 1855.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Narodniye Poslovitsi Turetskogo Plemeni*, Biblioteka dlya çteniya, St. Petersburg 1856.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Guide du voyageur en Orient: Dialogues arabes d'après trois principaux dialectes: de Mésopotamie, de Syrie et d'Égypte*, Imprimerie de l'université imperiale, St. Petersburg 1857.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Opisaniye Turetsko-Tatarskih Rukopisey, Hranyaşçihsy v Peterburgskih Bibliotekah*, V Jurnalje Ministerstva Narodnogo Prosveşçeniya, St. Petersburg 1846-1849.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Puteşestviya po Vostoku: v 2-h tomah*. Tipografiya Universiteta, Kazan 1849-1852.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Puteşestviye po Severnoy Persii*, Tipografiya Universiteta, Kazan 1852.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Recherches sur les dialectes persans*, Tipografiya Universiteta, Kazan 1853.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Turetskaya Hrestomatiya*, III Toma, Tipografiya Universiteta, Kazan 1857-1878.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Sbornik Vostoçnih Letopisey: V 6-ti tomah*, Imprimerie de l'université imperiale, St. Petersburg 1858-1869.
- Berezin, İlya Nikolayeviç. *Vnutrenneye Ustroystvo Ulusa Djuçiyeva po Hanskim yarlıkam*, Imprimerie de l'université imperiale, St. Petersburg 1865.
- “Berezin, İl'ya Nikolayeviç”, *Entsiklopedičeskiy Slovar*, Tom IIIa, izd. F. A. Brokgauz, İ. A. Yefron, Sankt-Peterburg 1892, s. 511-512.
- Brokgauz' F. A. & Efron' İ. A. “Berezin, İl'ya Nikolayeviç”, *Noviy Entsiklopedičeskiy Slovar'*, V 48 tomah (Vişlo 29 tomov). Pg. C.VI, St. Petersburg 1912, s. 77-78.

- “Dittel Vil’yam Frantseviç”, *Biografiçeskaya Entsiklopediya*, <https://www.biografija.ru/print/dittel-vilyam-francevich.htm>, [Erişim tarihi: 25.12.2023].
- Enerelt, Enkhbold. “The role of the ortoq in the Mongol Empire in forming business partnerships”, *Taylor & Francis*, No:4. <https://doi.org/10.1080/02634.937.2019.1652799>. London 2019, s. 531-547.
- Galiullina, R. H. “M. N. Musin-Puşkin-uçastnik Oteçestvennoy voynı 1812 goda i zagraniçnih pohodov”, *İstoriya i İstoriçeskaya Pamyat*, No 6, 2012, s. 181-192.
- Gravür Resim. “Berezin, İl’ya Nikolayeviç-Bakü”, Bakü 1842. <https://azerhistory.com/?p=12006>, [Erişim tarihi: 04.09.2023].
- Ferman Karaçam, “Berezin, İlya-Nikolayeviç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt V, 1992, s. 491-492.
- Kazem-Bek, Aleksandr Kasimoviç. (1802-1870). *Plan Uçenogo Puteşestviya po Vostoku Magistrov Kazanskogo Universiteta Dittelya i Berezina*, Sost. po poruç. popeçitelya Kazan. uceb. okr. ord. prof. Kazan. un-ta mirzoyu Kazembekom; Rasmotren İmp. Akad. Nauk i utv. g. ministrom nar. pros. 27 noyab. 1841 g. (1802-1870), Univ. Tip., No: 38. Kazan 1841.
- Kulikova, A. M. “Tri etyuda k kartine deyatel’nosti akademika K. M. Frena (1782-1851)”, *Rossiyskoye Vostokovedeniye XIX veka v Litsah*, St. Petersburg: «Peterburgskoye vostokovedeniye», 2001, s. 17-192.
- Rossiyskaya Gosudarstvennaya Biblioteka. “Berezin, İl’ya Nikolayeviç”, Moskva 2023. <https://www.rsl.ru/> [Erişim tarihi: 02.09.2023].
- Şaginyan. A. K. St. Petersburg Uni. “İl’ya Nikolayeviç, Berezin”. *Biografika*, <https://bioslovhist.spbu.ru/person/18-berezin-il-ya-nikolayevich.html> [Erişim tarihi: 05.09.2023].
- Semonov V. G. & Semonova, V. P. “Katenin Aleksandr Andreyeviç”, *Gubernatori Orenburgskogo Kraya*, Orenburg: Kn. izd-vo, 1999, s. 230-238.
- Taşgıl, Ahmet. “İdil Bulgar Hanlığı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXI, İstanbul 2000, s. 472-474.
- Vasil’yevev, V. P. *Kazan’ – Pekin – Peterburg* (oçerki i materialı)/ R. M. Valeyev, KH. Uolreyvens, V. G. Daçışen’, O. P. Yelantseva, V. ili Jukov, I. V. Kulganek, Lyu Litsyu, D. E. Martynov, D. YA. Mayatskiy, T. A. Pan, V. L. Uspenskiy; sost. T. A. Zapekanka; otv. red. R. M. Valeyev i YA. V. Davayte posmeyemysya. – SPb.; Kazan’, 2021.

EK

Ek 1. Rus Şarkiyatçı İlya Nikolayeviç Berezin'in Karakalem Bir Çizimi

Kaynak: <https://azerhistory.com/?p=12006> [Erişim tarihi: 17.12.2023].

ORIENTALIST ILYA NIKOLAYEVICH BEREZIN AND TURKIC STUDIES

Arif AKBAŞ*

In this article, the works of Russian orientalist Ilya Nikolayevich Berezin in the field of Turkology will be discussed. Ilya Nikolayevich Berezin (1818-1896), a Russian orientalist known for his contributions to Turkology, Iranology, and Mongolism, held the honorary position of Professor in the Department of Turkish-Tatar Literature at St. Petersburg University. He was born in the village of Yugovsky State Factories in the Perm province. Following a pre-school education at home education at home, he continued his studies at the district school in Yekaterinburg. Recognizing Berezin's potential, G. S. Surovtsev facilitated his transfer to Perm Gymnasium with state support. Having completed his course at the Gymnasium, he enrolled in Kazan University in the Department of Eastern Literature in 1837. Under the supervision of Professor F. I. Erdman and Mirza Kazım-Bek, he meticulously studied Arabic and Persian. After graduating with a candidate degree from the eastern department of the Faculty of History and Philology, he went to Astrakhan to closely observe the life of Persians and Tatars. Upon returning to Kazan, he defended his thesis on "Factors Contributing to the Enlightenment and its Interruption among Muslim Forces" and earned a master's degree. Berezin served at Kazan University from 1855 to 1896 and obtained his doctorate in 1864 with his work "An Essay on the Internal Structure of the Dzhuchiev Nation." Throughout his life, Berezin authored significant works in the field of Turkology and occupies an important place in traditional Russian orientalism.

In 1842, following the plans and instructions of Professor A. K. Kazem-bek and V. F. Dittel, Berezin embarked on a three-year scientific journey to Dagestan, the Trans-Caucasus, Arabia, Turkey, Iran, and Egypt. During this period, reports on his studies in the East were published in the Kazan University "Scientific Notes" from December 1845 to 1846. Returning to Kazan on March 19, 1846, Berezin assumed the position of a professor at the Department of Turkish Language. Numerous bibliographic sources about Berezin were published after his death, including works by Barthold V. V., Vladimirtsov B. I., and Samoilovich A. N. Berezin's contributions were recognized both as a historian and a traveler of the Polish languages of Iran.

* Lecturer Dr., Sivas Cumhuriyet University, Yıldızeli Vocational School, Marketing and Advertising Department, Public Relations and Promotion Program, Sivas / Turkey, arifakbas@marun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8480-4350

In 1855, at the onset of the Crimean War, when the Faculty of Oriental Languages opened at St. Petersburg University, A. V. Popov and V. P. Vasiliev invited Berezin to the position of an ordinary professor at the Department of Literature. Besides teaching at the Turkish-Tatar literature department, he served as the dean of the faculty from 1870 to 1873, earning the title of honorary professor in 1871. On January 30, 1863, Berezin became an active provincial council member, and on January 1, 1885, he was promoted to privy council member. After moving to St. Petersburg, he actively participated in the publication of various magazines and contributed popular articles about the East, especially from his travels of 1842-1845, to "Essays." Berezin passed away on April 3, 1896, in St. Petersburg, and he was buried at the Novodevichy Cemetery.

Russian orientalist Ilya Nikolayevich Berezin, of Tatar Turk origin, is considered by orientalists as one of the most competent authorities on the culture, languages, and history of the Turks, Iran, and Mongolia. He authored works on Iranian, Arabic, and Turkish philology and dialectology, as well as the history of the Mongols (mostly through Rashid al-Din), and travelogues about Transcaucasia and Northern Iran. He wrote his works mostly in Russian and French. I. N. Berezin worked as a Professor of Turkish Studies at Kazan University and later at the Department of Turkish-Tatar Literature at St. Petersburg University. Among his other works, he is one of the first editors of the 16-volume Russian Encyclopedic Dictionary. He made a scientific journey to the East between 1842 and 1845, visiting Dagestan and the Caucasus, then traveling to Arabia, Egypt, Turkey, and Iran. The travel records, containing valuable information about the life and traditions of the visited examinecountries, eastern languages, and literature, were published in Kazan University's publication "Scientific Notes" between 1845 and 1846. Among his most important works are Russian translations and editions of Şeybânîname and Camiü't-Tevârih. Berezin attached great importance to the popularization of information about the East/Turkism. He published his research and travel impressions in periodicals, writing more than a hundred articles in Moskovskie Vedomosti and Russkiy Vestnik for Russian readers. Berezin's personal archive is kept at the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences. The majority of these materials were purchased from his wife by the Academy of Sciences in 1896.